

ВСТУП

Актуальність теми. Реалізація моделі соціально-економічного розвитку країни, програм, спрямованих на забезпечення конкурентоспроможності й інвестиційної привабливості національної економіки та окремих соціально-економічних систем пов'язана з підвищенням ефективності управління процесами формування, відтворення і реалізації потенціалу. Доцільна з позиції економічної ефективності й адекватна глобалізаційним процесам структура потенціалу вітчизняних соціально-економічних систем – базова основа реалізації стратегії інноваційного розвитку економіки України. Загальносвітова практика засвідчує, що інтегрований показник потенціалу є одним із найважливіших критеріїв характеристики сучасних суб'єктів ринкової економіки, який використовують міжнародні інституції (ринки капіталів та інвестицій) як синтетичний індикатор можливостей їхнього стабільного функціонування.

Економіка України, окремі господарські суб'єкти об'єктивно залучені у міжнародні інтеграційні процеси, що зумовлює потребу у виробленні ефективного й відповідного до сучасних умов (рецесія, стагнація економіки, невизначеність ринкової кон'юнктури, обмеженість природно-екологічних ресурсів) організаційно-економічного механізму управління потенціалом, здатного адаптувати процеси формування і спрямування наявних ресурсів відповідно до мінливої й важкопередбачуваної ситуації глобальної економіки. Низькі інвестиційна привабливість і конкурентоспроможність національної економіки та суб'єктів господарювання спонукають вітчизняну теорію і практику до оволодіння адаптивним інструментарієм ефективного управління процесами формування, відтворення і реалізації потенціалу для забезпечення майбутніх тенденцій економічного розвитку країни, встановлення пріоритетних можливостей залучення наявного виробничого, природно-ресурсного, людського та інших видів потенціалів і фінансового капіталу, збалансованості галузей національного господарства та галузевих виробничо-господарських систем.

Проблеми відтворення потенціалу на рівні макро- і мікроекономічних соціально-економічних систем, вироблення ефективних концепцій збалансованості структури й раціонального використання (реалізації) потенціалу як основного фактора набуття здатності економічної

системи до конкурентоспроможності й саморозвитку знайшли відображення у працях українських і зарубіжних учених. Сучасні парадигми теорії потенціалу економічних систем сформульовані переважно на концептуальних засадах стратегічного управління за базисними основами системного і функціонального управління потенціалом. Концептуальні спрямування, які започаткували провідні зарубіжні вчені, стали основою розроблення теоретичних парадигм потенціалу, новітніх систем збалансованого розвитку структурних елементів економічних ресурсів матеріального і нематеріального видів (потенціал успіху).

Базові концепції, парадигми загальної теорії потенціалу, теоретичні та практичні аспекти формування та реалізації потенціалу різнорівневих економічних систем національного господарства та країни загалом були предметом наукових пошуків провідних українських дослідників. Проте, зважаючи на динамічні зміни глобального і національного суспільно-економічного середовища, тенденції до зміни світової фінансової архітектури, необхідне нове обґрунтування підходів до визначення продуктивності та конкурентності потенціалу сучасних економічних систем, зміни погляду на значущість і вагомість тих чи тих елементів у його сукупній величині.

Проблеми, пов'язані з управлінням процесами формування і реалізації потенціалу вітчизняних суб'єктів трансформаційної економіки, потребують систематизації й розвитку теоретико-методологічних засад у цій предметній сфері. Актуальною залишається проблематика розроблення теоретичних основ адаптивного організаційно-економічного механізму як базового інструментарію, від обґрунтованості якого значною мірою залежить дієвість практичних рекомендацій щодо управління потенціалом вітчизняних соціально-економічних систем.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає у формулюванні та науковому обґрунтуванні концептуальних засад та спрямованості розвитку теоретичних і науково-методичних основ і практичних рекомендацій щодо вироблення адаптивного організаційно-економічного механізму управління потенціалом соціально-економічних систем України з урахуванням специфіки національної економіки та усталених принципів оперування категорією “потенціал економічних систем” у глобальному фінансово-економічному середовищі.

Для досягнення мети дослідження поставлено і вирішено такі завдання:

– розкрити економічну природу і категоріальний зміст потенціалу різнорівневих економічних систем та розвинути формат їхньої характеристики для сучасних соціально-виробничих систем;

– дослідити еволюцію організаційно-економічних засад формування та реалізації потенціалу економічних систем, з'ясувати закономірності компонентної диспозиції парадигм потенціалу в системах управління;

– оцінити об'єктивність системи понять економічної оцінки й кількісного вимірювання потенціалу та обґрунтувати концептуальний підхід до оцінювання потенціалу економічних і соціально-економічних систем з урахуванням зміни економічних умов;

– проаналізувати зміни парадигм оптимальності та раціональності структурних компонентів (елементних складників) й ідентифікувати параметр потенціалу економічних систем;

– оцінити ефективність механізму управління потенціалом, ступінь залежності та вплив реалізації потенціалу соціально-економічних систем на результативність вітчизняної економіки;

– визначити та систематизувати фактори взаємозалежностей і взаємозв'язків потенціалу соціально-економічних систем для встановлення їх впливу на ефективність його реалізації;

– проаналізувати можливості адаптації світового досвіду до управління потенціалом соціально-економічних систем національного господарства;

– сформулювати адаптивність концептуальних засад організаційно-економічного механізму управління процесами формування та реалізації потенціалу соціально-економічних систем національного господарства України.

Об'єктом дослідження є відтворення потенціалу соціально-економічних систем національної економіки в умовах сучасної моделі економічного розвитку України.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні, організаційні та інформаційно-аналітичні складові управління потенціалом соціально-економічних систем економіки України.

Підставою та вихідним положенням дисертаційного дослідження є робоча гіпотеза про потребу розвитку й адаптації сучасного організаційно-економічного механізму управління потенціалом соціально-економічних систем трансформаційної української економіки до нових умов, що сприятиме ефективнішому спрямуванню процесів формування та реалізації сукупного потенціалу національного господарства.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою дослідження є загальнонаукові методи пізнання, фундаментальні положення загальної економічної теорії, теорій і парадигм потенціалу економічних систем, концептуальні положення теорії ефективності та теорії економічної оцінки ресурсів, а також наукові методики, які розробили українські науковці, досліджуючи проблеми управління потенціалом економічних і соціально-економічних систем національної економіки.

Методологічний апарат дослідження становлять взаємодоповнювані загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання: історичний та логіко-діалектичний (для дослідження еволюції економічної та змістової сутності потенціалу); наукового абстрагування (для узагальнення базових дефініцій і компонентів категорії “потенціал”); критичного аналізу, узагальнення, групування, експертної оцінки – для поглиблення методичних підходів до економічної оцінки елементів потенціалу); аналізу та синтезу, положення фундаментального розвитку соціально-економічних систем (під час дослідження структури і компонентів потенціалу соціально-економічних систем); метод наукової індукції та дедукції (для дослідження змістовності концепцій потенціалу різнорівневих економічних систем); метод порівняння (під час дослідження можливих напрямів імплементації іноземного досвіду у вітчизняну практику); емпіричний та статистичні методи, метод синтезу, структурного і порівняльного аналізу (для дослідження особливостей формування складових потенціалу окремих соціально-виробничих систем і національного господарства, динаміки структурних пропорцій потенціалу). Під час виконання роботи використано спеціальні економіко-математичні методи (для прогнозування потенціалу соціально-економічних систем) і принципи теорії систем та управлінської синергетики (для формулювання адаптивного організаційно-економічного механізму управління потенціалом).

Теоретико-емпіричну основу та інформаційну базу дослідження становлять наукові праці вітчизняних і зарубіжних науковців з проблем потенціалу економічних систем, законодавчі та нормативні акти України, інформаційно-правові матеріали державних органів та інститутів, міжнародні інституційні критерії, офіційна статистична база Державного комітету статистики України, публічна звітність базових підприємств.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у поглибленні чинних теоретико-методичних положень і формулюванні концептуальних засад і практичних положень адаптивного організаційно-економічного механізму управління потенціалом соціально-виробничих систем національного господарства.

У процесі виконання дослідження отримано результати, якими характеризується наукова новизна:

уперше:

– запропоновано сформульований концептуальний базис структурно-логічної моделі адаптивного організаційно-економічного механізму управління потенціалом соціально-економічних систем національного господарства, реалізація якого ґрунтується на розробленому інтегральному показнику ефективності використання потенціалу економічних систем;

удосконалено:

– понятійно-категорійний апарат теорії потенціалу сучасних соціально-економічних систем, який ширше від узвичаєного враховує окремі компоненти потенціалу. Такий підхід забезпечує об'єктивнішу характеристику потенціалу та формує основу для концепцій його кількісного вимірювання;

– методичні засади кількісного вираження потенціалу та ефективності його реалізації через показники валового внутрішнього доходу, регіональний соціально-економічний ефект, динаміку ринкової вартості активів, що повніше від наявних розкривають об'єктивні закономірності процесу відтворення сукупного потенціалу соціально-виробничих систем національного господарства, дають змогу розвинути положення теорій потенціалу в контексті ефективності економічних систем;

– структурно-логічну основу моделювання потенціалу макро-, мезо- та мікрорівневих економічних систем, яка, об'ємніше від використовуваних, розкриває горизонтальну і вертикальну структури сукупного потенціалу, систему факторів і чинників, що впливають на його формування та реалізацію;

– систему показників, що об'єктивніше забезпечує оцінку ефективності формування та реалізації потенціалу економічних систем національного господарства, яка, на відміну від уже відомих, дає змогу враховувати “квazіресурси” та скоригувати критерії ефективності управління потенціалом;

набули подальшого розвитку:

– дефініція і економічний зміст потенціалу національного господарства, який визначається сукупним обсягом і збалансованістю потенціалів соціально-економічних систем, ефектом синергії від їх взаємодії та ефективністю системи державного регулювання і управління;

– систематизація факторів і чинників, які безпосередньо впливають на сукупний потенціал соціально-виробничих систем та ефективність його використання;

– методичні основи врахування елементів (компонентної складової) потенціалу вітчизняних соціально-економічних систем в умовах ринкової трансформації національної економіки, ґрунтовані на блоці показників із виділенням природно-ресурсного потенціалу, неформалізованого нематеріального економічного потенціалу та незадіяних “квazіресурсів”, які запропоновано варіювати залежно від виду діяльності економічного суб'єкта.

Теоретичне значення результатів дослідження полягає у поглибленні відомих та розробленні адаптивних елементів теоретико-концептуальних засад управління потенціалом соціально-виробничих систем економіки України, зокрема у поглибленні економічного змісту, функцій і чинників його формування, оптимальності структуризації та встановленні ефективності його реалізації економічними системами національного господарства.